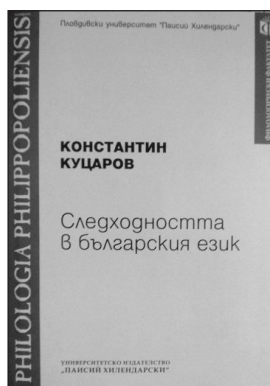

Константин Куцаров. Следходността в българския език.
Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2010. – 175 с.

Книгата на К. Куцаров *Следходността в българския език* е системно-структурно изследване на едно съвременно граматическо явление. Темата за следходността е изключително благодатна, защото съчетава по своеобразен начин възможности както за иновативни интерпретации, така и за анализ с традиционен характер, резултатите от който са безспорни и проверими. Всичко това прави проблематиката надеждна и перспективна и провокира изследователската находчивост.

К. Куцаров се е справил с творческата си задача повече от успешно – осъществил е произведение, класически образец на изследователската методика и практика на пловдивската езиковедска школа. Основните композиционни компоненти онагледяват етапите на изследването и са три: исторически, сравнителноизследователски новобългарски и основният – функционално-семантичен анализ на изследваните форми в съвременния език. Книгата съдържа още заключение и библиография, както и списък на ексерпираниите източници.

В уводните думи авторът формулира основните си цели – „да обедини, опише и илюстрира средствата за изразяване на *следходност* в съвременния български език, служейки си с теорията за функционално-семантичните полета, която е заложена в трудовете на представителите на съвременната Санктпетербургска лингвистична школа и най-вече на А. В. Бондарко [...] да бъде разгледан един от основните сегменти на темпоралността – микрополето на *следходността*, чието ядро са формите за бъдеще време [...], съдържащи формалните показатели *ще* и *няма*“.

Първата глава има характер на кратки исторически бележки относно „Средствата за изразяване на следходност в историята на българския език“. Те са няколко – просто бъдеще, т. е. перфективни глаголи в сегашно време; описателно бъдеще време с глаголите *хотѣти*; *начати-въчати*; *имѣти*. От отрицателната форма на последния глагол произхожда и формантът *няма* – в съвременния език най-фреквентният за образуване на отрицателни форми за бъдеще време. К. Куцаров приема констатацията на цитирания от него Ив. Харалампиев, според когото в съчетанията от типа *има да чакаш*, *има да се чудите има* е неспрегаем по лице и число, загубил е напълно лексикалното си значение и изпълнява функцията на граматичен показател за *следходност*.

Грамата бъдеще в миналото в говоримия старобългарски език се е изразявала с имперфекта на *хотѣти* и инфинитив на спрегаемия глагол,

впоследствие преминал в *да*-конструкция. И до днес често срещана в западните български говори е формата, образувана от частица *ще* и имперфект на спрегаемия глагол (*ще ходеше, ще четеше*).

Бъдеще предварително „време“, макар и изключително рядко, все пак се среща в старобългарските писмени паметници. То се образува от спомагателния глагол *бждж* и елово причастие на спрегаемия глагол. Впоследствие перфективният глагол *бждж* в сегашно време започва да се комбинира и с частица *ще*, което довежда до появата на форми от типа *ще бъда писал*, а и до *ще бъда писан*. И двете форми стават синонимни като семантика и функции със залоговите корелати *ще съм писал / ще съм писан*.

Историческият преглед, който К. Куцаров предлага в изследването си, не е негова непосредствена цел, затова е кратък, но пък се позовава на данни от трудове на най-авторитетните историци на българския език – К. Мирчев, Ю. Трифонов, Б. Велчева, Д. Иванова-Мирчева, П. Асенова, Ив. Харалампиев – и това го превръща в убедително начало на анализа на грамемите със семантика *следходност* в съвременния език.

Най-обемна е втората глава, посветена на съществуващите интерпретации на описваната семантика в изследванията, посветени на новобългарския език. Освен че изобилства с интересни факти, тази част е прекрасно доказателство за приемствеността в науката и преминаването на натрупаните с годините наблюдения в база за качествено ново преосмисляне и категоризиране на явлениято. Критически осъщественият обзор на мненията за *следходността* в новобългарския език показва и така типичното за възрожденската ни езиковедска книжнина смесване на категориите време (сегашно, минало, бъдеще – не са малко авторите, които определят времената именно като основно три), вид на глагола, начини на действие, своеобразната квалификация с признаците *определено – неопределено*, прилагана и относно миналите „времена“. Макар и научно доста спорна, въвеждането ѝ спрямо *следходността* поне създава прецизност на уеднаквената чрез нея интерпретация на бъдещите „времена“ с миналите. Оценките в това отношение на К. Куцаров са напълно приемливи и задоволително обясняват тенденциите в граматическия анализ от този период. Особено задълбочени очерци ни предлага авторът за М. Иванов и препоръките му за терминологията и нейното семантично обусловено (или необусловено) формиране, както и за приносите на големия филолог Ю. Трифонов относно квалифицирането на формите за бъдеще време в миналото към индикатива, за същността на перфектната семантика или *результативността, презказността и умозаклучителността*. Ще припомним, че творчеството на Ю. Трифонов по посочените теми е наистина впечатляващо и защото глаголната парадигма, особено в своята темпорална съставка, е една от „екзотичностите“ в българската граматика. Граматиците българисти е трябвало да се справят с изключително изобилие от граматични форми, аналози на които не са съществували в повечето от известните европейски езици; там пък, където са съществували, те не са били квалифицирани правилно, а предимно с оглед на популярните категории на индикатива и темпоралността. За особените категории от шифтърен тип като таксиса и

преизказността, а вероятно и *умозаключителността*, въобще не е мислено. Обикновено неправилно са се окачествявали и перфектните грамемии въпреки немалката си разпространеност. Ю. Трифонов е съумял да преодолее тези популярни за времето си нагласи наистина блестящо. Мисля, че не бихме сгрешили, ако го определим, наред с безспорния авторитет на българската граматика Л. Андрейчин, за основоположник на съвременната граматична наука за българския език.

В обзора се съдържа доста информация и върху тенденцията да се интерпретират бъдещите „времена“ като модални (концепцията на М. Янакиев); също и за основанията на чешкия бодлист Вл. Шаур да тълкува корелацията по *следходност* : *неследходност* като основна за българския глагол (която ние лично приемаме за основателна), та до днешните, вече научно и методологически по-съвършени изследвания на П. Пашов, В. Станков, Й. Пенчев, Г. Герджиков, Ив. Куцаров и др. В балкански контекст анализира *следходността* П. Асенова, а единствената съществуваща монография в областта на тази проблематика у нас е на М. Иванова, която вече достатъчно категорично разграничава темпоралната от модалната *следходност*.

В основната част на проучването („Функционално-семантично поле на *следходността* в съвременния български език“, с. 85 – 157) К. Куцаров най-напред описва подробно и във формално, и в семантико-функционално отношение грамемата бъдеще време в качеството ѝ на ядро на *следходността*. Няколко са въпросите, свързани с ядрото на функционално-семантичната категория, чиято интерпретация е приносна. На първо място, описани са всички форми за бъдеще време, а приносяният момент е в пълнотата на представените отрицателни. Този момент е важен от гледище на спецификата на българския език и непрекъснатия процес към утвърждаване на аналитични конструкции, които се развиват нерядко на базата на старобългарски синтетични форми или пък, в конкретния случай, от синтактични структури; показана е съществуващата тенденция към тяхната унификация и граматикализация.

На второ място, отделено е внимание на периферията на *следходността* и многобройните езикови средства за изразяването ѝ, сред които основен дял имат граматическите форми, употребени в несобствена функция (аористни, повелителни и условни, презенсни).

В изследването е направен най-изчерпателният засега списък на лексикалните и синтактичните модификатори за *следходност*.

Последната част в монографията – „Някои теоретични прогнози относно еволюцията на формите за бъдеще време“, има особена стойност за изучаването на граматикализацията, на създаването на по-икономични знакове в историята на естествените езици.

Със своята изчерпателност и богат илюстративен материал, с прегледността и четивността на изложението си монографията на К. Куцаров е препоръчителна както за лингвистите граматисти, така и за студентите филолози, интересувани се от проблемите на българския език.